

leo van bergen

VOOR ONZE EER EN ONZE REGTEN

Het Nederlandsch Indisch Roode Kruis en de eerst Atjeh-expedities

In dit artikel wil ik nagaan of het werk van het Rode Kruis tijdens de eerste Atjeh-expedities (1873-1879) in het toenmalige Nederlandsch-Indië, in overeenstemming was met de Rode Kruis-filosofie van neutrale en onzijdige hulp aan oorlogsgewonden.

Toen in 1859 Henry Dunant getuige was van de slag bij Solferino, verleende hij samen met burgers uit de omgeving hulp aan gewonde soldaten onder de leuze "Tutti fratelli": wij zijn allen broeders. Zowel de Oostenrijkers als de Fransen/Italianen werden geholpen, omdat soldaten die uitgeschakeld waren voor het gevecht, burgers waren als ieder ander. Vijandschap bestond niet meer. Over zijn ervaringen schreef hij het boek "Un souvenir de Solferino", waarin hij opriep tot het vormen van nationale verenigingen met als doel het organiseren en voorbereiden van het werk dat hij en de inwonenden van Solferino al improviserend en dus zeer gebrekkig hadden verricht. In 1867 deed koning Willem III de "Nederlandsche Vereeniging tot het verleen van hulp aan zieke en gekwetste soldaten in tijd van oorlog" (in het vervolg het Nederlandsche Roode Kruis (NRK) genoemd) het licht zien. Drie jaar daarop volgde - naar aanleiding van de Frans-Duitse oorlog

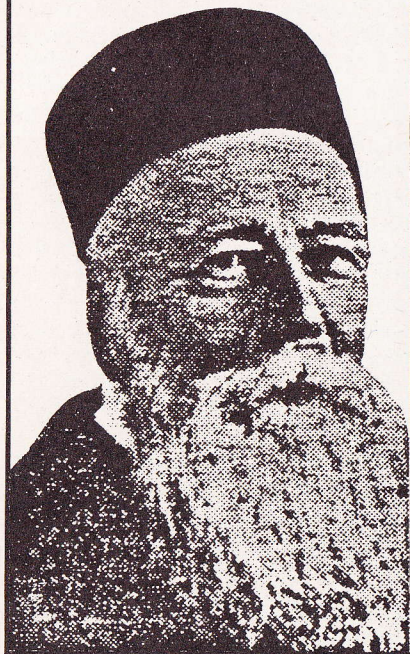
en op voorstel van gouverneur-generaal Mijer - het Nederlandsch-Indisch Roode Kruis (NIRK), als "Centraal comité van het Bataviaasch comité van de vereeniging tot hulp aan zieke en gekwetste soldaten in tijd van oorlog", waarvan de leden werden benoemd door de gouverneur-generaal. Op 8 oktober 1870 werd de eerste algemene vergadering geopend door J.F.R.S. van den Bossche, lid van de raad van Nederlandsch-Indië, en die tezamen met mevrouw W.L.C. Nieuwenhuizen, de vrouw van de vice-president van diezelfde raad, van Mijer de opdracht had gekregen zijn wens tot uitvoer te brengen, met de woorden:

"Het is mij aangenaam u welkom te heeten in de eerste vergadering in Indië belegd, met het menschlievend doel in tijd van oorlog het lot van den gekwetsten en zieken krijgsman, onverschillig tot welke nationaliteit hij behoort, te helpen verzachten; in tijd van vrede alles voor te bereiden om daarvoor

steeds gereed te zijn."

Aan het centraal-comité te Batavia werden spoedig comité's in bijvoorbeeld Samarang, Soerabaja, Soerakarta of Makassar toegevoegd. Het NIRK zei de moedervereniging financiële hulp toe bij haar ambulancewerk in voornoemde oorlog, en al snel kwam er een cheque van 60.000 gulden van over de oceaan. In zijn werk De ontwikkeling van het Roode Kruis in Nederlandsch-Indië bestempelde J.W.F.A. van den Berg de Bruyn, officier van gezondheid 2e klasse en in de jaren dertig van deze eeuw commissaris voor propaganda van het NIRK, het Batavia-comité in de begintijd dan ook als een soort 'fund raising

HENRY DUNANT

committee' voor het NRK. Er was echter meer opgehaald dan de overgemaakte f 60.000, maar het NIRK had besloten een deel van de verzamelde fondsen achter te houden, in verband met eventuele eigen activiteiten. Die eigen activiteiten kwamen inderdaad al snel, eind november 1870.

"Een expeditionnaire afdeling moest naar Banjermassing worden gezonden om een opstand te bedwingen, en den 9den December werd de eerste hulp van het Roode Kruis in Indië (...) naar Borneo overgebracht."

een gezegende gebeurtenis?

Bij die allereerste hulpverlening kwam al meteen het toen, ook in het humanitaire volkenrecht, gangbare - ofschoon natuurlijk ook door een enkeling geattaqueerde - onderscheid tussen beschafde (Europa, Amerika, Turkije en, aan het einde van de negentiende eeuw, ook Japan) en onbeschaafde (de rest) volken tot uiting. De verschijning van het Roode Kruis in de Indische archipel kon enkel "voor de beschaving dier volken een gezegende gebeurtenis" zijn, indien men in aanmerking nam dat bij enkele van de Maleise volkeren het oorlogvoeren "nog alle denkbare vormen van onmenselijkheid" aannam. In deze uiting is nog een zeker, hoewel uiterst paternalistisch, ethisch element te herkennen, dat ook terug te vinden is in de woorden van luitenant-generaal Van Swieten in een telegram aan het centraal-comité uit 1874: "Na onwraakbare bewijzen te hebben gegeven van de superioriteit onzer wapenen en krijgskunde, wensch ik ook blijken te geven van onze hogere beschaving en beter begrip van humaniteit". Toen was het ethisch element uit de argumentatie

van het NIRK echter reeds verdwenen. Niet om plaats te maken voor medische hulp op gelijkwaardige basis, overeenkomstig de woorden "Tutti fratelli", maar om van iedere hulp aan de zieken en gewonden van opstandige, autochtone volken af te zien.

het nrk en indië

Naar aanleiding van de Frans-Duitse oorlog had zich een discussie ontsponnen over de vraag wat het begrip 'oorlogstijd' voor een nationale Rode Kruisvereniging betekende. Voor de zogenaamde familie van Rode Kruisverenigingen was het onmiskenbaar "een tijd van oorlog", maar Nederland was er niet rechtstreeks bij betrokken. Nu bestond er naast het openbare Koninklijke Besluit van 19 juli 1867 en de grotendeels daarop gebaseerde statuten, ook nog een enkel aan het hoofdbestuur bekend reglement, dat was opgesteld in de vergadering van 6 maart 1869. Dit hoofdcomité, bestaande uit 28 Haagse notabelen benoemd door Willem III op voordracht van de ministers van oorlog

WILLEM III

en marine, had in dat reglement bepaald (art. 1) dat pas als "het leger en de vloot, of één van beiden, op voet van oorlog zijn gebracht, en de Ministers van Oorlog en van Marine zich bereid hebben verklaard tot het overleg (met het hoofdbestuur van het NRK. Lvb) voorgeschreven bij art. 7 van 's Konings Besluit van 19 juli 1867 nr. 60" het NRK zich bevond "in staat van oorlogstijd". De woorden in "tijd van oorlog" hadden daarmee betrekking enkel en alleen op de "N" van het NRK, ongeacht de toestand waarin de zusterverenigingen zich bevonden. Pas als de Nederlandse land- en/of zeemacht op voet van oorlog was gebracht, werden de voorschriften voor vreedstijd vervangen door die voor oorlogstijd. Indien echter, ondanks alle voorbereiding op de oorlogstaak die in tijd van vrede was voorgeschreven, Nederland nu al direct bij een oorlog betrokken zou raken - waarbij men tijdens de discussie niet aan Atjeh of Borneo, maar aan Frankrijk en Duitsland dacht -, zou de nog jonge vereniging zeker tekort schieten. Ook in dat geval bood bovengenoemd reglement echter uitkomst. Bepaald was dat wanneer "ons leger" werkelijk in een oorlog betrokken zou raken, er een proclamatie tot het Nederlandse volk gericht zou worden, waarin het uitgenodigd werd geld, goederen en/of diensten aan te bieden, die dan door het hoofdcomité, natuurlijk in overleg met de ministeries van oorlog en marine, konden worden aangewend "tot leniging van het lijden van gekwetste en zieke krijgslieden in den uitgebroken oorlog". Nu was ten tijde van deze discussie de angst nog overduidelijk aanwezig dat Nederland direct bij de strijd tussen de twee Europese grootmachten betrokken zou raken. Daarom besloot men dat "niets verhinderde deze bron van

hulp reeds nu te openen". Ofschoon uitdrukkelijk werd vermeld dat de aangeboden giften en diensten "nog niet (...) ten bate zouden komen van de gewapende zonen van het eigen Vaderland" vloeiden de gaven rijkelijk toe, iets wat na aanvang van de strijd in Borneo en de eerste expeditie naar Atjeh, waardoor immers een deel der giften wel ten goede kwam aan de "gewapende zonen van het eigen Vaderland", vanzelfsprekend allesbehalve verminderde. Het was dan ook geen probleem voor het NRK, dat naar aanleiding van de Atjeh-expeditie verklaarde dat "de tijd van oorlog" was begonnen, om zich van de gulle kant te laten zien, zoals ook het NIRK enkele jaren eerder had gedaan. Dit temeer omdat het hoofdcmité besloot, met het oog op de "noodzakelijk geworden" tweede expeditie (de eerste was op een mislukking uitgelopen) nogmaals van de in het reglement uit 1869 gegeven mogelijkheden gebruik te maken. Dat dit succesvol zou zijn stond buiten kijf, want:

"Het Hoofd-Comité houdt zich overtuigd, dat de liefdadigheid onzer natie, die in den Fransch-Pruisischen oorlog zoo treffend is gebleken, niet zal zwijgen, wanneer het onze eigen landskinderen, die voor de eer en de rechten van ons Vaderland strijden, betreft."

Ondanks de elf geldverslindende ambulances die het NRK in de Frans-Duitse oorlog had ingezet kon het ten tijde van de tweede Atjeh-expeditie (aanvang zomer 1873) f25.000,- aan het NIRK overmaken, waar de afdeling Rotterdam nog eens f10.000,- bovenop deed. Het was door dit geld, stelde de algemene vergadering tevreden vast, dat de "gewonde en zieke krijgers van ons leger en onze vloot, uit Atchin te Padang

aangebragt", in het genot werden gesteld "van de hulp door de vereeniging in Nederland gegeven". Evenzo tevreden werd vastgesteld dat de activiteiten die het NIRK ontplooipte, activiteiten waren "ten behoeve van onze krijgslieden". Het geld voor het NIRK werd overigens niet enkel door schenkingen verkregen. Zo dichtte P. Haagsma bijvoorbeeld een speciaal 'Atchin-lied'. De opbrengst van de verkoop van de getoonzette versie van dit lied - met daarin fraaie verzen als: "Roeit uit dat gebroedsel, verneder die klant" - kwam ten goede aan het Rode Kruis-werk in de archipel. Ook de opbrengst van het boek van luitenant der mariniers W.F. Paehlig, Eenige bladzijden uit de geschiedenis van den Atjeh-oorlog, kwam ten goede aan het Rode Kruis. Maar ook als de giften en andere geldelijke opbrengsten niet rijkelijk waren binnengekomen, zou er hulp aan het NIRK zijn verleend. Die hulp werd namelijk niet enkel als een plicht voortkomend uit de Rode Kruis-filosofie gevoeld, maar ook als een plicht uit "de band des bloeds waarmede wij zoo innig verknocht zijn aan het Roode Kruis in Neêrlandsch-Indië".

Dat die intensieve hulp pas bij de tweede expeditie werd aangeboden bezorgde het NRK een reprimande van F.X.J. van Opdorp, arts te Brielle, oud-officier van gezondheid en schrijver van het boekje Atchin en het Roode Kruis. Van Opdorp was van mening dat de hulp van het NRK, "nu het om landgenooten ging", ernstig tekort was geschoten, zeker als men bedacht hoeveel werk er was verzet ten tijde van de Frans-Duitse oorlog. Van de Nederlandse regering kon men verwachten dat zij al het mogelijke deed ter versterking van de krijgsmacht, maar ook mocht men "eene dergelijke werkzaamheid verwachten van de stichting het Roode Kruis". Dat

het hoofdbestuur slechts weinig materiaal had verzonden tijdens de eerste expeditie was het gevolg van een optimisme dat kenmerkend was voor geheel Nederland, en dat ook de oorzaak was geweest van het mislukken van die expeditie. Volgens het hoofdbestuur waren de expeditie-troepen reeds van al het nodige voorzien. Van Opdorp bestreed dit, maar dit betekent wel dat beiden het Rode Kruis-materiaal als onderdeel en aanvulling van de krijgsmachtbenodigdheden zagen.

het nederlandsch-indisch roode kruis

Laten we nu overgaan tot het NIRK zelf. Ofschoon het in beginsel een afdeling van het NRK was zoals alle andere afdelingen ook, had het in de praktijk en al snel ook in theorie een speciale status. Zij lag 20.000 kilometer van Den Haag verwijderd en uit politiek, militair alsmede klimatologisch oogpunt verschilde de afdeling beduidend van de in Nederland gevestigde afdelingen. Dat die afdelingen in Nederland bovendien omringd waren door "beschaafde landen" moet scherp in het oog gehouden worden. Die speciale status leidde zelfs tot eigen statuten - die werden aangeboden aan de gouverneur-generaal en goedgekeurd door de Indische regering - al werd daar bij vermeld dat zij waren opgesteld in de geest van de statuten van de moedervereniging. Artikel 9 luidde dan ook:

"In geval van oorlog in de nederlandsche oost-indische bezittingen treedt het voor de behoeften van de nederlandsche land- en zeemagt in overleg met den chef van het departement van oorlog en dien van de zeemagt in Nederlandsch-Indië."

Van hulp aan tegenstanders in de strijd in Indonesië was dus geen sprake, niet enkel praktisch, zelfs niet theoretisch. Dit was misschien niet in strijd met de letter van de Conventie van Genève (1864) of de statuten van het Internationale Rode Kruis (1863), maar toch zeker wel met de geest van de Rode Kruis-filosofie. In strijd met de statuten van de moedervereniging was het echter niet, al werd dan in artikel 7 van het KB van 1867 enkel gesproken over overleg in oorlogstijd met de ministers van oorlog en marine over "de meest doelmatige aanwending van de hulpmiddelen der Vereeniging". Van "voor de behoeften van onze krijgsmacht", was in het Koninklijk Besluit geen sprake. In artikel 4 van de statuten - waarvan altijd wordt gezegd dat zij volledig op het Koninklijk Besluit waren geënt - staan echter de woorden "voor de behoeften van de land- en zeemacht" te lezen, overeenkomstig dus met de woorden in de NIRK-reglementen. Ook zonder die afwijking van het Koninklijk Besluit zouden de NIRK-statuten echter niet met de NRK-statuten in strijd zijn geweest. Namelijk: ook werden in artikel 2 van de statuten van het NIRK de statuten van de moedervereniging bindend verklaard, datzelfde artikel eindigde met de woorden: "behoudens de wijzigingen, die op grond van art. 7 (van het NRK. LvB) in de hieronder volgende artikelen zijn aangegeven". Het betreffende artikel 7 luidde: "Afdeelingen in de koloniën en buitenlandsche bezittingen van het rijk regelen hare betrekkingen tot de vereeniging door bijzondere overeenkomsten met het Hoofdbestuur." Dit hield ondermeer in dat het NIRK zelf was dat de hulp bij oorlog in Indië (of in de "bezittingen" van andere Europese mogendheden) regelde en in geval van oorlog in Europa zelf

mocht bepalen of en zo ja hoe het hulp verleende. (art. 5) (De afdelingen in Nederland waren in tijd van oorlog verplicht de aanwijzingen van het hoofdcmité te volgen.)

De NIRK-geschiedschrijver H. Bakker, voormalig officier van gezondheid van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger (KNIL) en in latere jaren legercommisaris van het NRK, kwam op grond van deze bijzondere bepalingen tot de slotsom dat de band tussen het NIRK en het NRK voornamelijk "zoo niet uitsluitend" van morele aard was. Ook de schrijver van Een gedenkzuil der negentiende eeuw (een boek over het Internationale Rode Kruis in het algemeen en Henry Dunant in het bijzonder), Chr.F. Haje, komt tot een dergelijke gevolgtrekking. Mijns inziens was deze band, ofschoon hij zeer zeker losser was dan de band tussen het hoofdcmité en de Nederlandse afdelingen, echter sterker dan een louter morele, en niet enkel vanwege de aangegeven "band des bloeds". Het NIRK was en bleef een afdeling van het NRK en, ondanks de bijzondere bepalingen, de statuten van de moedervereniging waren bindend verklaard. Dus moesten de statuten van het NIRK besproken worden, telkens als de statuten van het NRK waren gewijzigd (wat echter niet wil zeggen dat die veranderingen ook stevast werden overgenomen). Voor een verandering van de eigen statuten (zie verderop) moest toestemming van het Haagse comité worden gevraagd. Na een oorlogsverklaring in Indonesië traden niet enkel bij het NIRK, maar ook bij het NRK, de statuten handelend over de tijd van oorlog in werking. Ook het steeds ruim aandacht schenken aan het NIRK in de 'Handelingen' van de Nederlandse vereniging, alsmede in het 'Verslag der verrichtingen van het hoofdcmité

en van de staat der Vereniging', wijzen in die richting. Ook als leden van het NRK spraken over het werk in Indonesië werd er niet gesproken over "hun", maar over "ons werk" ten behoeve van "onze soldaten". Het NRK identificeerde zich kortom geheel met haar afdeling in Indonesië, en het werk aldaar werd volledig onderschreven.

Zoals gezegd moest er in december 1870 voor het eerst worden opgetreden, een optreden dat, zo werd in het verslag van het centraal-comité te Batavia vastgesteld, noodzakelijk was geworden doordat "de rust in de zuider- en ooster-afdeling van Borneo - waar jarenlang zoo heevig en zoo moedig door de onzen gestreden werd, om een algemeen volksofstand te fnuiken - opnieuw gestoord was". De vraag was echter hoe er opgetreden moest worden, op welke wijze het Rode Kruis in Indonesië het best aan haar taak kon voldoen. Volgens Bakker was het bij de oprichting van het NIRK de bedoeling geweest te bekijken wat in Indonesië gedaan kon worden om "het lijden te verzachten van den Indischen krijgsman en van onze tegenstanders". Voordat echter de beraadslagingen over deze kwestie beëindigd waren moest er reeds daadwerkelijk in actie worden gekomen. Er werd toen besloten - omdat de omstandigheden aldaar; de wijze waarop er oorlog werd gevoerd, alsmede de gevolgen die die oorlog had, zo hemelsbreed verschilden van Europese toestanden - die taak niet door middel van ambulances in te vullen. Dit was so wie so zinloos omdat, volgens zowel de leden van het NRK als het NIRK, de Militair Geneeskundige Dienst (MGD) in Indonesië volledig op zijn taak berekend was. (Of dat ook zo was is een andere zaak.) Dat in Europa kritische noten

over een dreigende al te grote verstrengeing van het werk van Rode Kruis en MGD steeds gekraakt werden met het benadrukken van het verschil tussen RK en MGD - een MGD was er om de gevechtskracht van het eigen leger, zowel de gezonden als de zieken en gewonden, op peil te houden, een RK was er voor de verzorging van zieke en gewonde soldaten van beide partijen - deed in Indonesië blijkbaar niet ter zake. Dat ook hier weer het verschil beschaafd-onbeschaafd de kop opstak, volgt uit het laatste, en belangrijkste, argument, om het puur medische werk geheel aan de MGD over te laten.

"De weinig ontwikkelde beschaving van de volken (verdroeg zich niet) met de verzorging door onze ambulances van onze in den strijd gewonde vijanden, daar de geneesheeren, verplegers en verpleegsters door hen niet als vrienden, maar als vijanden bejegend zouden worden."

Er hadden zich weliswaar bij tijd en wijle vrijwilligers voor medische hulp gemeld, maar die hulp werd door de legerleiding afgewezen. Doordat de tegenstander het Rode Kruis niet erkende, zou het leger de Rode Kruis-posten moeten beschermen en dat was niet mogelijk.

Het lijkt mij zeer onwaarschijnlijk dat dit oordeel over het Indische volk niet ook al heerste in de tijd dat er nog niet daadwerkelijk hulp verleend moest worden. De intentie door Bakker aangegeven om ook de nood der tegenstanders te lenigen lijkt mij dan ook op zijn best een mooi voornemen in een tijd dat er nog niet naar gehandeld hoefde te worden. Ook aan de volgens Bakker de gedelegeerden bij de tweede Atjeh-expeditie op het hart gedrukte

mededeling, de hulp "zoo noodig ook uit te strekken tot de zieke en gewonde bannelingen, die als koelies de expeditie vergezellen, alsmede tot onze vijanden, die in onze handen mochten vallen", zal niet meer dan hoogstens incidenteel gehoor zijn gegeven. Hier zal ook de opmerking van NIRK-gedelegeerde rond 1920 L.S.A.M. Roemer, dat de gedelegeerden die de strijdkrachten vergezelden, iedereen hulp verleenden, "irrespective of their being friend or foe, white or brown", niets aan veranderen. De hoeveelheid materiaal naar Atjeh verzonden, was immers volledig op de maat van de behoefte van het eigen leger gesneden. Overigens was het werven van koelies voor het transport tijdens de expedities ook een taak van het NIRK.

Het NIRK besloot de verstrekking van drank, lectuur, zeep, tabak, spelletjes (waaronder een keer een heus biljart) etc. etc. aan de soldaten van het eigen Indisch leger tot zijn werkterrein te maken. Tevens werd er, zowel door het NIRK als door het NRK, geld gereserveerd voor een goede behandeling van zwaar gewonde soldaten van het KNIL, of voor het vervaardigen van kunstledematen, krukken, ziekenstoelen en hulpmiddelen voor het vervoer van zwaar gewonden naar Nederland. Er werden gedelegeerden met de expedities van het Indisch leger meegestuurd die op de verdeling van het materiaal toezagen. Dit betekent niet dat er niet geregeld naar gewonden werd omgezien, maar pas als zij in het militair hospitaal waren gearriveerd. Zo nam het comité te Batavia een kijkje bij de gewonden van de eerste Atjeh-expeditie (februari tot mei 1873) die in het hospitaal van Batavia waren gelegd. Dit schouwspel wekte vanzelfsprekend het medelijden van het bezoekende comité

op, maar gelukkig werd dit medelijden verminderd door "de opgeruimde gezichten van europeanen, amboinezen, javanen en madurezen, die ongeacht hunne zware wonden eenstemmig verklaarden, dat zij met ongeduld het oogeblik hunner herstelling verwachtten om op nieuw aan de strijd te kunnen deelnemen". Ofschoon ik weet dat oorlog vreemde dingen kan doen met de menselijke geest, neem ik niet aan dat inderdaad alle gewonden lagen te popelen om weer ten strijde te kunnen trekken. Deze uitspraak is dan ook vooral van belang omdat zij nog weer eens aantoonde hoezeer de taak die het NIRK in de archipel had te verrichten vereenzelvigd werd met de Nederlands koloniale zaak.

versterking van het moreel

De aard van de activiteiten die het NIRK ontplooipte ten behoeve van de Indische krijgsmen werden niet door iedereen binnen de moedervereniging en haar Nederlandse afdelingen kritiekloos toegelicht, al spitste die kritiek zich geenszins toe op het achterwege laten van hulp aan gewonde - en dus voormalige - tegenstanders. Sommigen vroegen zich af of het philanthropische werk van het NIRK wel te rijmen viel met de statuten van het NRK. In die statuten werd immers voorgeschreven dat het Rode Kruis voor verpleging moest zorgen, waar officiële hulp tekortschoot. Aan het sturen van tabak, drank, lectuur en spelletjes, die ook aan de gezonde soldaten ten goede kwamen, zal daarbij niemand gedacht hebben.

Naast de reeds eerder gegeven argumenten (MGD volledig toegerust; andere omstandigheden) werd als verklaring gegeven dat de gestuurde spullen wel degelijk ten goede kwamen aan

zieke en gewonde soldaten, al moest men daarbij niet zozeer aan het lichamelijk welzijn, als wel aan het "moreel van den soldaat" denken. De grote waarde daarvan kon "in tropische gewesten (...) niet genoeg op prijs worden gesteld". Nadrukkelijk werd het werkterrein van het NIRK tijdens de tweede Atjeh-expeditie uitgebreid tot het aanschaffen van genotmiddelen zoals tabak, voor niet-zieke militairen. In 1876 werd dit voor de landmacht gestaakt, omdat die middelen toen ook bij Chinese en Europese handelaren, die zich op Atjeh hadden gevestigd, gekocht konden worden. Voor de op de schepen verblijvende niet-zieke mariniers bleef het NIRK - tegen betaling - tabak en spelletjes verschaffen. De tweede expeditie naar Atjeh duurde langer dan verwacht. Op de algemene vergadering van 23 juli 1879 werd gezegd dat "de Nederlandsche krijgsmen" in Sumatra nog altijd hulp nodig had, en dat het NIRK nog steeds met ijver voldeed "aan zijne verplichtingen om de gewonde en zieke krijgers te helpen, hetzij door ze te verplegen, hetzij door ze verkwikkingen toe te dienen, of ook door hun aangename lectuur te bezorgen". Dit was de enige maal dat in de bronnen van verpleging sprake was, waarbij het echter onduidelijk is of hier verpleging in de buurt van het slagveld wordt bedoeld. Omdat echter nooit een ambulance is gestuurd, kan dit enkel slaan op het werk dat af en toe door gedelegeerden zoals het veel geprezen erelid G. von Bultzingslōwen werd ondernomen (morele steun, hulp bij het leggen van verbanden) of aan hulp in de op veilige afstand liggende militaire hospitalen. Dit is ook de overtuiging van Van den Berg de Bruyn, die eveneens van mening was dat het praktische werk van het NIRK zich had beperkt tot het

verstrekken van artikelen die de ontberingen en het lijden van de soldaten konden verzachten. Hij steunde die werkwijze overigens volledig.

"(De vijand) stoorde zich niet aan de Conventie van Genève, had geen eerbied voor het Roode Kruis-teeken, dat bij beschaafde naties het liefdewerk beschermt en diens gevolg hadden persoonlijke diensten te velde door het Roode Kruis niet verleend kunnen worden. Dit laatste zou wel kunnen en zelfs moeten geschieden in een strijd met een gelijkbewapenden tegenstander.", waarmee Van den Berg de Bruyn de destijds wel vaker gemaakte overeenkomst tussen beschaving en bewapening aangaf.

het einde van de strijd?

Luttele jaren eerder had het NIRK nog gemeld op "onbekrompene wijze" in staat te zijn alle hulp te verlenen, zowel in Atjeh als ook bij de gevechten tegen Kraeng Bonto Bonto op Celebes en de expeditie naar Menado, in 1879 echter werd gezegd dat de oorlog in Atjeh spoedig ten einde moest zijn, omdat anders het NIRK aanvullende hulp zou moeten vragen aan het NRK, dat zich dan overigens verplicht zou voelen die hulp ook te geven, en de financiële steun die aldoo was verleend, verder op te schroeven.

De vraag om steun van de moedervereniging bleef echter uit. Het jaar 1879 bracht een voorlopig einde aan de strijd in Atjeh. Door die "gunstige ontwikkelingen" kon het NIRK eerst de hulp verminderen, en aan het eind van dat jaar zelfs geheel stopzetten. Dit had echter een complicatie tot gevolg. De oorlog was weliswaar officieel beëindigd verklaard, maar het verzet ging door. Sommigen vroegen zich echter af of het

NIRK nog wel hulp mocht verlenen omdat op zich de "tijd van oorlog" voorbij was. Om aan deze twijfel een einde te maken werd aan het hoofdcomité toestemming gevraagd om de statuten te wijzigen. Die toestemming werd verleend en overal waar in de oude statuten sprake was van hulp "in tijd van oorlog" stond vanaf dat moment "hulp in tijd van oorlog, oproer, verzet en andere omstandigheden die het noodzakelijk doen zijn dat de wapens in de Nederlandsch-Oost Indische bezittingen worden opgevat". Hiermee was ook de formele hinderpaal - want meer was het niet; bij de hulp die was verleend in Borneo 1870-1871, was ook "slechts" van een opstand sprake geweest - tot hulp aan alle strijdende compagnieën van het KNIL opgeheven, ongeacht de taak die zij hadden te verrichten.

de waardering van de krijgsmacht

Het is vrijwel onnodig te vermelden dat de hulp die het NIRK verstreekte door de legerleiding over het algemeen zeer op prijs werd gesteld. Als er al kritiek was, dan was dat kritiek op de hoeveelheid en/of de kwaliteit van de aangeleverde produkten. Kritiek van meer principiële aard was vrijwel afwezig. Zo schreef begin 1871, tot groot genoegen van het Indisch comité, vice-admiraal Uhlenbeck, een woord van dank aan het NIRK voor "zijne verrichtingen in het belang van de marine", bij haar krijgshandelingen in het oosten en zuiden van Borneo. Ook het overleg werd door Uhlenbeck zeer geapprecieerd. Luitenant-generaal Kroesen schreef (27-2-1871):

"Zeer aangenaam was het mij (...) te vernemen dat het Roode Kruis ook in

Indië zijne werkzaamheden had aangevangen en in het belang der indische soldaten had gehandeld."

Hij wees het comité op artikel 4 van de statuten van de moedervereniging, waarin vermeld stond dat, in geval van oorlog, enkel in overleg met de ministers van oorlog en marine kon worden gehandeld. Dit overleg was ook in Indonesië noodzakelijk aldus de luitenant-generaal. Overleg was zelfs onmisbaar "omdat alléén de chefs der departementen van oorlog en marine kunnen beslissen, tot hoever de bemoeienis der regeering met de verpleging der zieke en gewonde krijgslieden zich kan en behoort uit te strekken, en waar de partikuliere liefdadigheid eene aanvang kan nemen. (...) Ten slotte blijf ik de belangen der krijgsmagt in Nederlandsch-Indië in uwe hooggewaarde belangstelling aanbevelen."

Waardering was er ook voor de gedelegeerden, die hadden begrepen dat het niet enkel de taak van het Rode Kruis was om gewonden en zieken te helpen, maar ook om ziekten te voorkomen door alles te doen om het moreel van de gezonden hoog te houden. (Reeds in zijn bedankbrief voor het werk van het NRK naar aanleiding van de strijd in Borneo 1870-1871, wees luitenant-kolonel K.F. Schultze het centraal-comité erop dat, gezien "de eigenaardige toestanden waarin men alhier verkeert", ook de gezonden "in het voorrecht van bedeeeling worden opgenomen.") Ook in dit opzicht, hulp aan gezonden om zodoende ziekte te voorkomen, werkte het NIRK dus mee aan het op peil houden van de militaire kracht.

Het enige fundamentele punt van kritiek kwam van de redactie van het (Indisch) Militair tijdschrift, meer specifiek van E.B. Kielstra. Kielstra, die in het algemeen

overigens zeer over het werk van het NIRK te spreken was, ageerde niet tegen het tegen betaling verstrekken van goederen aan gezonde, maar tegen het gratis verstrekken van goederen aan zieke militairen. Hij was bang dat gratis materiële hulp aan zieken en gewonden - terwijl de MGD volledig in staat was om voor de gewonden en zieken te zorgen - de soldaten ontevreden zou maken met hetgeen van regeringswege werd ondernomen. Hij was van mening dat het NIRK zich diende te beperken tot het verdrijven van de verveling, door middel van het verstrekken van lectuur en spellen. Alle andere spullen moesten of zelf aangeschaft worden, of enkel tegen betaling worden verstrekt. Juist omdat de hulp door het NIRK geboden, verband moest blijven houden met de omstandigheden, waaronder het Rode Kruis in Indonesië kon optreden, meende Kielstra dat ook van de zieke en gewonde soldaten betaling voor de geleverde goederen moest worden geëist. De gewonde soldaat behield immers zijn volledig loon. In de optiek van Kielstra had het Rode Kruis te doen "waartoe het individu niet bij machte" was en wat "buiten de bemoeienis der Regeering" viel. Indien nu op sommige plaatsen individuen het werk van het Rode Kruis overnamen - individuen die wel betaling voor hun diensten eisten - zou er een ongelijke situatie ontstaan, die handel binnen het leger tot gevolg zou hebben. (Volgens Kielstra was het meewerken aan het oprichten van toko's overigens onderdeel van het Rode Kruiswerk.) Indien nu iedereen, zowel bij de land- als bij de zeemacht, voor de door het NIRK verstrekte goederen moest betalen - "natuurlijk met uitzondering van versnaperingen en verfrissende dranken, die speciaal voor zieken bestemd zijn" - zou deze

ongewenste situatie worden opgeheven, waarmee "ook de gezonden in hoge mate gebaat (zouden) zijn". Het NIRK verzette zich tegen deze zienswijze omdat het zich van concurrentie met de kleinhandel verre wilde houden. Maar dit argument was, aldus Kielstra, niet sterk. Behalve dat gratis verstrekking de kleinhandel eveneens benadeelde, ging dit enkel op voor plaatsen waar van kleinhandel sprake was, en dus bijvoorbeeld niet voor de schepen. Juist echter op de schepen, met hun geest- en moreel-dodende verveling, was hulp onontbeerlijk. Deze hulp kon echter niet door een enkeling worden gegeven. Zij viel tevens buiten het terrein van de regering, en was dus een taak voor het Rode Kruis. Indien de statuten van het NIRK zich tegen een dergelijke handelwijze verzetten, dan moesten die statuten maar veranderd worden. Dit had als bijkomend voordeel dat de kas van het NIRK behoorlijk gespekt zou worden, waardoor nog meer hulp ten bate van het KNIL kon worden gegeven. Gezien de gratis hulp die het NIRK aan valide militairen in Lombok 1894 gaf, mag geconcludeerd worden dat het Kielstra's kritiek niet ter harte heeft genomen.

De meeste klachten die het NIRK van militaire zijde binnenkreeg waren echter zoals gezegd van weinig principiële aard. De koffie was wat bitter en niet opwekkend genoeg; de tabak een ietsje muf en de gestoofde niertjes niet smakelijk. Ook was het kwantitatief niet altijd voldoende. Maar over het algemeen was men zeer over de goederen te spreken, te meer omdat zij, zoals majoor Meijer, de leider van de expeditie naar Deli eind 1872, het uitdrukte, eraan bijdroegen "om den goeden geest en vooral de opgewektheid onder den troep gaande te houden".

conclusie

Net NIRK verrichtte ten tijde van de eerste Atjeh-expedities, werk ten behoeve van (het moreel van) de Nederlandsch-Indische strijdmacht. Van hulp aan gewonde Atjehers was op zijn gunstigst slechts incidenteel sprake. Er werd bij de voorbereidingen in ieder geval geen rekening mee gehouden. Ambulance-werk werd overbodig geacht omdat de MGD - die zeker geen werk ten behoeve van gewonde tegenstanders zou verrichten - geheel op zijn taak was voorbereid. De Indische tegenstander was onbeschaafd, en dus kon men hem ook geen hulp bieden. Bij die hulp zou men immers niet met dankbaarheid maar met vijandschap worden bejegend. Het NIRK fungeerde kortom als een verlengstuk van de MGD en het stelde zijn werk volledig in dienst van Nederlands koloniale politiek. Dit was zoals gezegd hoogstens met de geest van de Rode Kruis-filosofie in strijd. Door het verschil beschaafd-onbeschaafd kan er echter niet van een contradictie met de reglementen van de Geneefse Conventie of de statuten van het Internationale Rode Kruis worden gesproken. In tegenpraak met de statuten van de moedervereniging was dit werk al helemaal niet, omdat ook in die statuten sprake was van ondersteuning van de eigen krijgsmacht.

• Leo van Bergen